

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Apagyi Dávid

Matematika BSc

alkalmazott matematikus szakirány

Gépi tanulási feladatok
nagy adathalmazokon

Szakdolgozat

Témavezető: Lukács András

Számítógéptudományi Tanszék

Budapest, 2023.

Köszönetnyilvánítás

Hálás vagyok Lukács András témavezetéséért, különösen a mindvégig támogató hozzáállásáért, ahogyan aktívan végigkísérte és irányította a szakdolgozati munkámat, valamint gondosan ellenőrizte a dolgozatomat, és megjegyzéseivel, tanácsaival látott el engem.

Köszönettel tartozom egyetemi oktatóim, valamint középiskolai, illetve általános iskolai tanáraink munkájáért, akik nélkül most biztosan nem tartanék itt.

Hálás vagyok családtagjaimnak és barátaimnak, akik a tanulmányaimban, illetve azon túlmenően is támogattak, valamint támogatnak engem.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Különböző elemek leszámllása	5
2.1. A FLAJOLET–MARTIN-algoritmus	5
2.2. Átlagot használó módosítás	7
2.3. Újabb módosítás medián használatával	10
3. Frekvenciamomentumok becslése	13
3.1. Problémafelvetés	13
3.2. ALON–MATIAS–SZEGEDY-algoritmus	14
3.3. Implementáció	19
3.4. A bemutatott módszerek áttekintése	20
4. Gyakori elemek keresése	21
4.1. Problémafelvetés	21
4.2. A LOSSY COUNTING algoritmus	22
5. Gyakori termékalmazok keresése	27
5.1. Problémafelvetés	27
5.2. Algoritmikus nehézségek és egy lehetséges megközelítés	28
5.3. Implementáció	30
6. Összegzés	31

1. fejezet

Bevezetés

A dolgozatban arra a problémára keresünk lehetséges megoldásokat, hogy hogyan tudunk elemezni, mérni akkora adathalmazokat, amelyeket nincs esélyünk többször végigolvasni. Tipikusan úgy tekinthetünk a kérdésre, hogy folyamatosan, online érkeznek az újabb és újabb adatok, megfigyelések – gondolhatunk például egy internetes gerinchálózat egyetlen pontján keresztülmenő adatcsomagokra –, amelyek egészét eltárolni nincs lehetőségünk, azonban képesnek kell lennünk megválaszolni bizonyos előre meghatározott kérdéseket.

Ilyen feltétel mellett a kérdések megválaszolására adott algoritmusaink esetén azt is megköveteljük, hogy a tárigény ne nőjön lineárisan sem az adatfolyam hosszával. Cserébe viszont jellemzően fel kell adnunk azt az elvárásunkat, hogy egzakt végeredményt kapjunk, helyette megelégszünk valamilyen értelemben közelítő megoldásokkal. A dolgozatban alapvetően kétféle értelemben vett közelítésekkel foglalkozunk.

A dolgozat első felében egy-egy számérték függvényt szeretnénk megbecsülni. Itt valószínűleg algoritmusokat fogunk használni: ehhez előre rögzítünk két paramétert, amelyek azt határozzák meg, hogy legfeljebb milyen relatív hibával szeretnénk dolgozni, illetve hogy legfeljebb mekkora valószínűséggel érzünk el mégis az elírtnál nagyobb mértékű relatív hibát.

A dolgozat második felében olyan kérdésekkel foglalkozunk, amikor lényegében egy-egy halmazt szeretnénk meghatározni: gyakori elemeket és gyakori termék-halmazokat fogunk keresni. Ekkor már determinisztikus algoritmusokat fogunk használni. Itt a közelítés abban fog megnyilvánulni, hogy egy b-vebb halmazt adunk válaszként, mint a valódi megoldás. Két nagy elnyelést lesz még a bemutatott módszereknek: az egyik az, hogy a válaszuk tartalmazni fog minden valódi megoldást, garantáltan nem hagyunk ki egyetlen sem, csak esélyes, hogy rosszakat is visszaadunk. A másik elnyelést az, hogy a megoldásként visszaadott

rossz elemek, halmazok sem túlzottan rosszak, alulról tudjuk becsülni gyakoriságukat, ami nem lesz messze az elvárttól.

A második és a harmadik fejezetben hasonló eszközökkel közelítjük meg a különböző elemek leszámításának, és a frekvenciamomentumok becsülésének problémáját. Ebből az esetben arra keresünk becslést, hogy hány különböző elemet láttunk eddig az adatfolyamban, míg a frekvenciamomentumok kapcsán az adatfolyamban szereplő elemek gyakoriságainak k -adik hatványainak összegét szeretnénk közelíteni.

Látni fogjuk, hogy a két probléma szorosan kapcsolódik egymáshoz, a nulladik frekvenciamomentum ($k = 0$) éppen az előbbi kérdésnek felel meg. Ezen túl a tárgyalt módszerek is párhuzamba állíthatók egymással.

A negyedik fejezetben a gyakori elemek keresésével foglalkozunk, majd az ötödik fejezetben a gyakori termékhalmazok keresése lesz a fókuszban: ehhez kapcsolódóan bevezetünk néhány gyakorlati indíttatású fogalmat, majd az előző fejezet alkalmazásaként bemutatunk egy adatfolyamokban is alkalmazható lehetséges megközelítést.

2. fejezet

Különböző elemek leszámplálása

2.1. A Flajolet–Martin-algoritmus

A következőkben arra a problémára keresünk megoldást, hogy hogyan tudjuk megbecsülni azt, hogy egy adatfolyamban érkező elemek között hány különbözőt láttunk eddig. A naív algoritmustól, miszerint valamennyi előforduló különböző elemet eltároljuk valamilyen módon, merben eltérő eljárást mutatunk be, amely segítségével előre rögzített paraméterek mellett az adatfolyam hosszától független, konstans méretű memóriában tehetünk valószínűségi becslést az eddig látott különböző elemek számára.

A bemutatott (idealizált) algoritmusok [6] alapötlete, hogy tétélezzük fel egy $(0, 1)$ intervallumba valamilyen értelemben egyenletesen képezhető h hash függvény létezését, és alkalmazzuk rá ezt a függvényt minden érkező elemre. Azt várjuk, hogy ha d különböző elem volt az adatfolyamban, akkor az előbbi hash értékek egyenletesen oszlanak el a $(0, 1)$ intervallumon, és ezért a legkisebb értékre $h_{\min} \approx \frac{1}{d+1}$, így a $d \approx \frac{1}{h_{\min}} - 1$ értékkel becsülhetjük d -t, azaz a különböző elemek számát. Vegyük észre, hogy ehhez a becsléshez elegendő egyetlen értéket eltárolnunk (h_{\min}), és valamennyiszer egy új elemet olvasunk az adatfolyamból, akkor elég azt összehasonlítanunk az eddigi legkisebb hash értékkel, és szükség esetén frissíteni azt.

A továbbiakban ezt az intuíciót fogjuk formalizálni, és eljárást adni arra, hogyan tudunk bizonyos valószínűséggel egy előírt konfidenciaintervallumon belül maradni a becslésünkkel. A fenti tulajdonságú hash függvényvel, valamint a h_{\min} változó kellően pontos ábrázolásával járó gyakorlati nehézségeket nem tárgyaljuk. Megjegyezzük azonban, hogy ezek kiküszöbölhetőek: az eredeti FLAJOLET–MARTIN-algoritmus [2] lebegőpontos értékek

helyett L -bites hash függvényeket használ, amelyek a $[0, 2^L - 1]$ intervallumba képeznek, ahol L rögzített egész szám.

Legyenek X_1, X_2, \dots, X_d független, a $(0, 1)$ intervallumon egyenletes eloszlásból származó minta – ezek felelnek meg a d darab hash értéknek –, legyen X^* a legkisebb minta-elem. Határozzuk meg X^* várható értékét és szórását.

2.1. Állítás. $\mathbb{E}(X^*) = \frac{1}{d+1}$.

Bizonyítás. Határozzuk meg X^* eloszlásfüggvényét:

$$\begin{aligned} F_{X^*}(t) &= \mathbb{P}(X^* < t) = \\ &= 1 - \mathbb{P}(X^* \geq t) = \\ &= 1 - \mathbb{P}(X_1, \dots, X_d \geq t) = \\ &= \begin{cases} 0, & \text{ha } t < 0, \\ 1 - (1-t)^d & \text{ha } 0 \leq t \leq 1, \\ 1, & \text{ha } 1 < t. \end{cases} \end{aligned}$$

Ez alapján X^* s r ségfüggvénye $f_{X^*}(t) = d(1-t)^{d-1}\mathbb{I}(0 \leq t \leq 1)$, aminek segítségével meghatározhatjuk a várható értéket:

$$\mathbb{E}(X^*) = \int_{\mathbb{R}} t \cdot f_{X^*}(t) dt = \int_0^1 t \cdot d(1-t)^{d-1} dt$$

Az $u = 1 - t$ helyettesítést alkalmazva:

$$\begin{aligned} &\int_1^0 (1-u) \cdot d \cdot u^{d-1} (-1) du = \int_0^1 d \cdot u^{d-1} - d \cdot u^d du = \\ &= \left[u^d - \frac{d}{d+1} u^{d+1} \right]_0^1 = \left(1 - \frac{d}{d+1} \right) - (0 - 0) = \frac{1}{d+1}. \quad \square \end{aligned}$$

Tehát X^* -nek valóban annyi a várható értéke, mint amennyit a bevezet részen intuitív módon sejtettünk, ugyanakkor abból, hogy $\mathbb{E}(X^*) = \frac{1}{d+1}$, nem következik, hogy a $d^* = \frac{1}{X^*} - 1$ becslésünkre $\mathbb{E}(d^*) = d$ is teljesülne. Ennek a problémának a kiküszöbölésére adunk egy megoldást a következő szakaszban.

2.2. Átlagot használó módosítás

Annak ellenére, hogy nem tudjuk a várható értékét a becslésünknek, ha az el z algoritmust s -szer párhuzamosan futtatjuk, akkor az így kapott értékek átlagának relatív hibáját megbecsülhetjük. A továbbiakban nevezzük az eredeti algoritmust FM-nak, a most vázoltat pedig FM+-nak. Szükségünk van a Csebisev-egyenl tlenség valószínűségi változók átlagára vonatkozó következményére:

2.2. Lemma. *Legyenek X_1, \dots, X_s független, azonos eloszlású valószínűségi változók, $\varepsilon > 0$, és legyen $\bar{X} = \frac{X_1 + \dots + X_s}{s}$. Ekkor:*

$$\mathbb{P}(|\bar{X} - \mathbb{E}(X_1)| \geq \varepsilon) \leq \frac{D^2(X_1)}{s \cdot \varepsilon^2}.$$

Bizonyítás. A bizonyítás során felhasználjuk, hogy független, azonos eloszlású valószínűségi változók várható értéke és szórásnégyzete is összeadódik. Alakítsuk át a bal oldali kifejezést.

$$\begin{aligned} \mathbb{P}(|\bar{X} - \mathbb{E}(X_1)| \geq \varepsilon) &= \mathbb{P}(|s \cdot \bar{X} - s \cdot \mathbb{E}(X_1)| \geq s \cdot \varepsilon) = \\ &= \mathbb{P}\left(\left|\sum_{i=1}^s X_i - \mathbb{E}\left(\sum_{i=1}^s X_i\right)\right| \geq s \cdot \varepsilon\right). \end{aligned}$$

Ezen a ponton alkalmazzuk az összegre a $\mathbb{P}(|X - \mathbb{E}(X)| \geq \varepsilon) \leq \frac{D^2(X)}{\varepsilon^2}$ klasszikus Csebisev-egyenl tlenséget. Ez alapján:

$$\mathbb{P}(|\bar{X} - \mathbb{E}(X_1)| \geq \varepsilon) \leq \frac{D^2\left(\sum_{i=1}^s X_i\right)}{(s \cdot \varepsilon)^2} = \frac{s \cdot D^2(X_1)}{(s \cdot \varepsilon)^2} = \frac{D^2(X_1)}{s \cdot \varepsilon^2}. \quad \square$$

Az el z lemma használatához el ször meg kell határoznunk a szórásnégyzetet.

2.3. Állítás. $\mathbb{E}((X^*)^2) = \frac{2}{d+1} - \frac{2}{d+2}$.

Bizonyítás. A 2.1 állítás bizonyításához hasonló módon:

$$\begin{aligned}
\mathbb{E}((X^*)^2) &= \int_{\mathbb{R}} t^2 \cdot f_{X^*}(t) dt = \int_0^1 t^2 \cdot d(1-t)^{d-1} dt = \\
&= \int_1^0 (1-u)^2 \cdot d \cdot u^{d-1} (-1) du = \int_0^1 d \cdot u^{d-1} - 2d \cdot u^d + d \cdot u^{d+1} du = \\
&= \left[u^d - \frac{2d}{d+1} u^{d+1} + \frac{d}{d+2} u^{d+2} \right]_0^1 = \left(1 - \frac{2d}{d+1} + \frac{d}{d+2} \right) - (0 - 0 + 0) = \\
&= 1 - \left(2 - \frac{2}{d+1} \right) + \left(1 - \frac{2}{d+2} \right) = \frac{2}{d+1} - \frac{2}{d+2}. \quad \square
\end{aligned}$$

A 2.1 és 2.3 állítások alapján egyszer en meghatározhatjuk X^* szórásnégyzetét. A kés bbiak szempontjából rögtön felül is becsüljük.

2.4. Állítás. $D^2(X^*) \leq \frac{1}{(d+1)^2}$.

Bizonyítás. A szórásnégyzet definíciója alapján:

$$\begin{aligned}
D^2(X^*) &= \mathbb{E}((X^*)^2) - \mathbb{E}(X^*)^2 = \frac{2}{d+1} - \frac{2}{d+2} - \frac{1}{(d+1)^2} = \\
&= \frac{2}{(d+1)(d+2)} - \frac{1}{(d+1)^2} \leq \frac{2}{(d+1)^2} - \frac{1}{(d+1)^2} = \frac{1}{(d+1)^2}, \tag{2.1}
\end{aligned}$$

és éppen ezt kellett bizonyítani. □

Futtassuk az FM algoritmusunkat s darab szálon párhuzamosan, és tekintsünk minden szálról a legkisebb hash értéket: jelölje ezek átlagát \bar{X} . Ekkor az el z ek alapján:

$$\begin{aligned}
&\mathbb{P}(|\bar{X} - \mathbb{E}(X^*)| \geq \varepsilon \cdot \mathbb{E}(X^*)) = \\
&= \mathbb{P}\left(\left|\bar{X} - \frac{1}{d+1}\right| \geq \frac{\varepsilon}{d+1}\right) \stackrel{(2.2)}{\leq} \frac{D^2(X^*)}{\varepsilon^2} \stackrel{(2.1)}{\leq} \frac{1}{s \cdot \varepsilon^2}. \tag{2.2}
\end{aligned}$$

Utóbbi egyenl tenségünk segítségével már meg tudjuk becsülni a hibánkat, ha a $d \approx \bar{d} = \frac{1}{\bar{X}} - 1$ közelítést alkalmazzuk.

2.5. Állítás. Az FM+ algoritmus ε -relatív közelít legfeljebb $\delta = \frac{16}{s \cdot \varepsilon^2}$ valószínűség hibával, azaz

$$\mathbb{P}(|\bar{d} - d| > \varepsilon \cdot d) < \delta,$$

vagy másképpen

$$\mathbb{P}((1 - \varepsilon)d \leq \bar{d} \leq (1 + \varepsilon)d) \geq 1 - \frac{16}{s \cdot \varepsilon^2}.$$

Bizonyítás. Vizsgáljuk meg, hogy mit jelent a 2.2 egyenltlenségben szereplő esemény a $\bar{d} = \frac{1}{\bar{X}} - 1$ közelítésünkre vonatkozóan:

$$\left| \bar{X} - \frac{1}{d+1} \right| \geq \frac{\varepsilon}{d+1} \iff \frac{1-\varepsilon}{d+1} \leq \bar{X} \leq \frac{1+\varepsilon}{d+1} \iff \frac{d+1}{1+\varepsilon} - 1 \leq \underbrace{\frac{1}{\bar{X}} - 1}_{\bar{d}} \leq \frac{d+1}{1-\varepsilon} - 1.$$

A továbbiakban az utóbbi egyenltlenség bal és jobb oldalát fogjuk rendre alulról és felülre becsülni: az a célunk, hogy $(1 \pm c \cdot \varepsilon)d$ alakú korlátok közé szorítsuk \bar{d} -t úgy, hogy az részhalmazként tartalmazza az előző intervallumot.

Tekintsük először a bal oldalt. Mivel $\frac{1}{1+\varepsilon} \geq 1-\varepsilon$, hiszen $(1+\varepsilon)(1-\varepsilon) = 1-\varepsilon^2 \leq 1$, ezért:

$$\frac{d+1}{1+\varepsilon} - 1 \geq (1-\varepsilon)(d+1) - 1 = d - \varepsilon \cdot d - \varepsilon \geq d - \varepsilon \cdot d - \varepsilon \cdot d = (1-2\varepsilon)d.$$

Hasonlóan tekintsük a jobb oldalt, és tegyük fel, hogy $0 < \varepsilon < \frac{1}{2}$: ekkor $\frac{1}{1-\varepsilon} \leq 1+2\varepsilon$, mivel $(1-\varepsilon)(1+2\varepsilon) = 1+\varepsilon(1-2\varepsilon) \geq 1$. Tehát:

$$\frac{d+1}{1-\varepsilon} - 1 \leq (1+2\varepsilon)(d+1) - 1 = d + 2\varepsilon \cdot d + 2\varepsilon \leq d + 2\varepsilon \cdot d + 2\varepsilon \cdot d = (1+4\varepsilon)d.$$

A bizonyítást azzal kezdtük, hogy a korábbi, \bar{X} -re vonatkozó

$$\left((1-\varepsilon)\mathbb{E}(X^*), (1+\varepsilon)\mathbb{E}(X^*) \right)$$

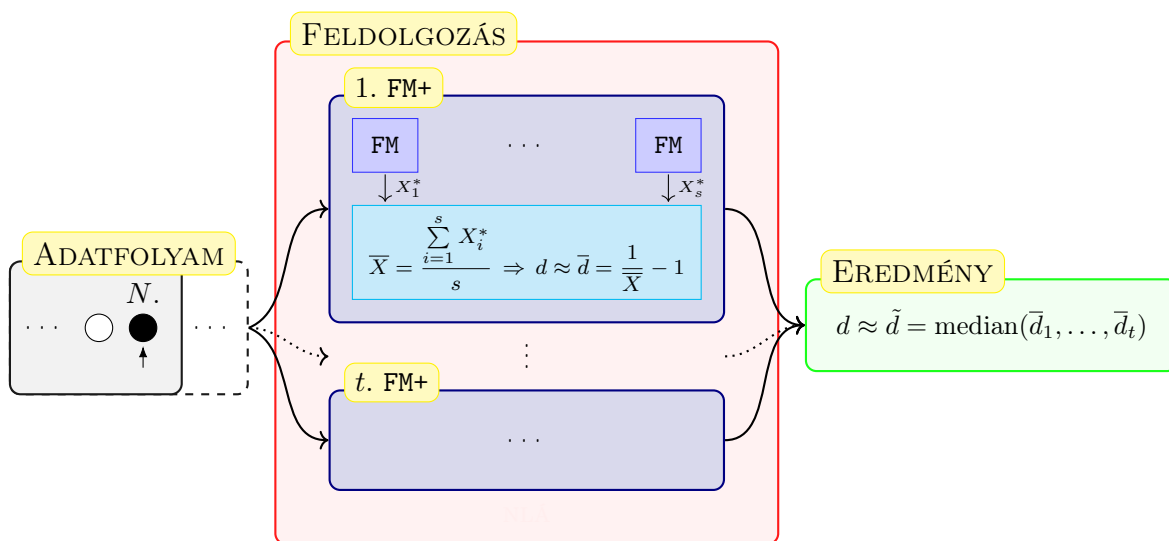
konfidenciaintervallumunk segítségével \bar{d} -re vonatkozóan fogalmaztunk meg egy ekvivalens intervallumbecslést, amiről tudtuk, hogy legalább $1-\delta = 1 - \frac{1}{s \cdot \varepsilon^2}$ valószínűséggel teljesül. Ezután egy ennél jobb halmazt tekintettünk, ezért \bar{d} a $((1-2\varepsilon)d, (1+4\varepsilon)d)$ halmazba is legalább ekkora valószínűséggel esik. Hasonlóan a még jobb $((1-4\varepsilon)d, (1+4\varepsilon)d)$ halmazt tekintve, valamint átparaméterezve adódik, hogy:

$$\mathbb{P}((1-\varepsilon)d \leq \bar{d} \leq (1+\varepsilon)d) \geq 1 - \frac{1}{s \cdot \left(\frac{\varepsilon}{4}\right)^2} = 1 - \frac{16}{s \cdot \varepsilon^2}. \quad \square$$

Megjegyzés. Az algoritmus futtatásához már csak azt kell megmondanunk, hogy a paraméterek függvényében, hogyan válasszuk meg az s értéket, de a fentiek alapján ez nyilvánvaló: adott ε és δ esetén az eredeti algoritmust $s = \frac{16}{\delta \cdot \varepsilon^2}$ -szer futtatva megfelelő közelítést kapunk.

2.3. Újabb módosítás medián használatával

Úgy szeretnénk változtatni az algoritmusunkon, hogy a ε relatív közelítés mellett a hiba δ valószínűsége is egy előre rögzített paraméter legyen. Ehhez futtasuk az elzár, egyenként s darab szálon futó algoritmust, t -szer párhuzamosan (egymástól függetlenül), és legyen a végső becslésünk a t darab becslés mediánja. A teljes, összesen $t \times s$ részegységből álló algoritmust (FM++) tehát a 2.1 ábrán látható módon foglalhatjuk össze.

2.1. ábra. Az FM++ algoritmus sematikus felépítése

A továbbiakban arra keresünk választ, hogy milyen közelítést eredményez ez az algoritmus, és milyen s és t választással tudunk a paraméterként megadott ε és δ által meghatározott módon közelíteni.

2.6. Tétel. *Megfelelő s és t választásával az FM++ algoritmus által meghatározott \tilde{d} közelítésünkre teljesül, hogy:*

$$\mathbb{P}(|\tilde{d} - d| > \varepsilon \cdot d) \leq \delta.$$

A tétel igazolásához szükségünk van egy lemmára [5], amelyet nem bizonyítunk:

2.7. Lemma (Hoeffding-egyenlenség). *Legyen $X \sim \text{Bin}(n, p)$ binomiális eloszlású valószínűségi változó. Ekkor*

$$\mathbb{P}(X \geq \mathbb{E}(X) + t) \leq \exp\left(\frac{-t^2}{2n}\right)$$

teljesül bármely $t \geq 0$ esetén.

Bizonyítás (2.6 tétel). Ahhoz, hogy a \tilde{d} medián az $[(1 - \varepsilon)d, (1 + \varepsilon)d]$ intervallumon kívülre essen, a t darab FM+ algoritmus $\bar{d}_1, \dots, \bar{d}_t$ közelítései közül több, mint $\frac{t}{2}$ -nek $(1 - \varepsilon)d$ -nál kisebbnek; vagy több, mint $\frac{t}{2}$ -nek $(1 + \varepsilon)d$ -nál nagyobbaknak kell lennie: tehát összességében több, mint $\frac{t}{2}$ közelítés hibás. Jelölje Y ezeket, azaz a $\bar{d}_1, \dots, \bar{d}_t$ közelítések közül a hibásak számát. Ekkor

$$\mathbb{P}(|\tilde{d} - d| > \varepsilon \cdot d) \leq \mathbb{P}\left(Y > \frac{t}{2}\right). \quad (2.3)$$

Tegyük fel, hogy adottak az ε és δ^+ paraméter FM+ algoritmusaink. (A δ^+ paraméter megválasztására később térünk ki.) Ekkor Y várható értékét a következő módon becsülhetjük:

$$\mathbb{E}(Y) = \mathbb{E}\left(\sum_{i=1}^t \mathbb{I}(i\text{-edik közelítés hibás})\right) = \sum_{i=1}^t \mathbb{P}(i\text{-edik közelítés hibás}) \leq \delta^+ \cdot t.$$

Az a célunk, hogy a Hoeffding-egyenlítősség segítségével megbecsüljük a FM++ hibájának (2.3) valószínűségét (a könnyebbség kedvéért a szigorú egyenlítősség helyett megengedjük az egyenlőséget is):

$$\begin{aligned} \mathbb{P}\left(Y \geq \frac{t}{2}\right) &= \mathbb{P}\left(Y \geq \delta^+ \cdot t + \left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)t\right) \leq \\ &\leq \mathbb{P}\left(Y \geq \mathbb{E}(Y) + \left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)t\right). \end{aligned}$$

Ugyan nem ismerjük pontosan Y eloszlását (hiszen csak annyit tudunk, hogy az egyes komponensek egyenként *legfeljebb* δ^+ valószínűséggel hibáznak), a vizsgált esemény valószínűségét felülről becsülhetjük úgy, ha Y -ra egy $Y \sim \text{Bin}(n, \delta^+)$ binomiális eloszlású valószínűségi változóként tekintünk. A jelölésben nem teszünk különbséget. Tegyük fel, hogy $\frac{1}{2} - \delta^+ > 0$, azaz $\delta^+ < \frac{1}{2}$. Ekkor a lemma alapján:

$$\begin{aligned} \mathbb{P}\left(Y \geq \frac{t}{2}\right) &\leq \exp\left[\frac{-\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2 t^2}{2t}\right] = \\ &= \exp\left[-\frac{1}{2}\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2 t\right] \leq \\ &\leq \delta, \end{aligned}$$

ahol utóbbi egyenlőség pontosan akkor teljesül, ha

$$t \geq \frac{2}{\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2} \log\left(\frac{1}{\delta}\right).$$

Tehát adott ε és δ paraméterek esetén például a $\delta^+ = \frac{1}{3} < \frac{1}{2}$ választással $s = \frac{16}{\delta^+ \cdot \varepsilon^2} = \frac{48}{\varepsilon^2}$ és $t = \frac{2}{\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2} \log\left(\frac{1}{\delta}\right) = 72 \log\left(\frac{1}{\delta}\right)$ esetén az FM++ algoritmus megfelelő közelítést ad. □

3. fejezet

Frekvenciamomentumok becslése

3.1. Problémafelvetés

Ebben a fejezetben az el z leg tárgyalt kérdést, a különböző elemek leszámítását szeretnénk általánosítani. Tekintsünk az adatfolyamra úgy, mint egy $S = (x_1, \dots, x_m)$ rendezett m -esre, amelynek minden eleme egy rögzített $A = \{a_1, \dots, a_n\}$ n -elem halmazból kerül ki. Praktikusan lehet $A = \{1, \dots, n\}$, de az elemek konkrét értéke nem játszik szerepet a becslésben. Jelölje m_i minden $i = 1, \dots, n$ -re az a_i elem el fordulásainak számát az S adatfolyamban, azaz

$$m_i = |\{j: x_j = a_i\}|.$$

Ekkor minden nemnegatív egész k értékre definiáljuk a következő mennyiséget.

3.1. Definíció (k -adik frekvenciamomentum).

$$F_k = \sum_{i=1}^n m_i^k.$$

A $k = 0$ esetben azokat az i indexet, amelyekre $a_i \notin S$, nem értjük bele a szummába, így elkerülve a „0⁰” miatt felmerülő problémákat. Szokás még a $k = \infty$ esetben is definiálni, ekkor a legnagyobb gyakoriságot értjük alatta:

$$F_\infty = \max_{1 \leq i \leq n} m_i.$$

Vegyük észre, hogy a fenti jelöléssel F_0 éppen a különböző elemek számát jelöli, amelynek becslésére az el z fejezetben adtunk közelítő algoritmust, a FLAJOLET–MARTIN-algoritmust.

Az első frekvenciamomentum (F_1) nem más, mint az adatfolyam hossza. Ennek ugyanolyan értelemben vett közelítésére, mint az előzőekben, ad választ Morris algoritmus [6]. A továbbiakban az adatfolyam m hosszát ismertnek tekintjük, de sampling-módszerekkel módosítható a bemutatott algoritmus úgy, hogy ez ne jelentsen problémát: ezt a fejezet végén részletesebben tárgyaljuk.

3.2. Alon–Matias–Szegedy-algoritmus

A következőkben Noga Alon, Yossi Matias és Mario Szegedy algoritmusát [1] mutatjuk be, amely általános k esetén ad közelítést F_k -ra a következő tárigény mellett:

$$O\left(\frac{1}{\varepsilon^2} \cdot \log\left(\frac{1}{\delta}\right) \cdot k \cdot n^{1-\frac{1}{k}} \cdot (\log n + \log m)\right),$$

ahol ε és δ ugyanazzal a jelentéssel bír, mint az előző fejezetben, azaz az \tilde{F}_k közelítésünkre teljesül, hogy:

$$\mathbb{P}(|\tilde{F}_k - F_k| > \varepsilon \cdot F_k) \leq \delta.$$

Az algoritmus hasonló elemekből épül fel, mint a FLAJOLET–MARTIN-algoritmus. Az a célunk, hogy konstruáljunk egy X valószínűségi változót, amelynek várható értékére $\mathbb{E}(X) = F_k$, valamint a szórását könnyen felülről tudjuk becsülni. Ezután s -szer párhuzamosan futtatva átlagoljuk az egyes futtatások közelítéseit, és az előző komponens t -szer párhuzamosan futtatva a közelítések mediánját tekintjük a végső becslésünknek.

Az alapvető becslést a következőképpen határozzuk meg: legyen p egy véletlenszerűen (egyenletes eloszlás szerint) kiválasztott index S adatfolyam indexei ($\{1, \dots, m\}$) közül – itt használjuk ki először, hogy az adatfolyam m hosszát ismertnek tekintjük. Vezessük be a következő függvényt, amely megadja, hogy egy adott i index esetén hány elem van ott az i indextől kezdve S -ben, amely megegyezik x_p -vel:

$$r(i) = |\{j : j \geq p, x_j = x_p\}|.$$

Világos, hogy $r(i) \geq 1$, hiszen i mindig eleme annak a halmaznak, amelynek a számosságát tekintjük $r(i)$ definíciójában. Legyen $r = r(p)$, és legyen a becsléshez használt valószínűségi változónk a következő:

$$X = m \left(r^k - (r - 1)^k \right),$$

amely meghatározásának tárigénye az eddigiek alapján $O(\log n + \log m)$ bit.

Határozzuk meg az X valószínűségi változó várható értékét, majd adjunk felső becslést a második momentumra, amit a szórásnégyzet felső becsléseként fogunk hasznosítani.

3.2. Állítás. $\mathbb{E}(X) = F_k$.

Bizonyítás. Definiáljuk a következő eseményeket minden $i = 1, \dots, n$ -re és $j = 1, \dots, m_i$ -re:

$$A_{i,j} = \{x_p = x_i \text{ és } r(i) = j\},$$

ami éppen annak felel meg, hogy egy i és j által meghatározott elemet választunk S -ből, aminek a valószínűsége $\mathbb{P}(A_{i,j}) = \frac{1}{m}$, mivel p -t egyenletesen eloszlás szerint választottuk. Világos, hogy ha $A_{i,j}$ bekövetkezik, akkor $r = j$, ezért a kérdéses X valószínűségi változó a következőképpen írható:

$$X = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \mathbb{I}(A_{i,j}) \cdot m (j^k - (j-1)^k).$$

Ez alapján már könnyen meghatározhatjuk X várható értékét. Először használjuk fel, hogy a várható érték lineáris, majd pedig azt, hogy egy esemény indikátorának várható értéke egyenlő az esemény valószínűségével.

$$\begin{aligned} \mathbb{E}(X) &= \mathbb{E} \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \mathbb{I}(A_{i,j}) \cdot m (j^k - (j-1)^k) \right) = \\ &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \mathbb{E}(\mathbb{I}(A_{i,j})) \cdot m (j^k - (j-1)^k) = \\ &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \mathbb{P}(A_{i,j}) \cdot m (j^k - (j-1)^k) = \\ &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \frac{1}{m} \cdot m (j^k - (j-1)^k) = \end{aligned} \tag{3.1}$$

a belső szummát teleszkopikusan összegezve pedig adódik, hogy:

$$\begin{aligned} &= \sum_{i=1}^n \left[(1^k - (1-1)^k) + \dots + (m_i^k - (m_i-1)^k) \right] = \\ &= \sum_{i=1}^n m_i^k = F_k, \end{aligned}$$

és éppen ezt akartuk igazolni. □

Az előző fejezetben a kritikus mérték relatív hiba valószínűségének becslésekor azt használtuk ki – lásd (2.2) –, hogy a szórásnégyzetet a várható értékkel *összemérhet* módon becsültük meg (pontosabban a négyzetének valami konstansszorosával), így egy attól független felső becslést kaptunk a Csebisev-egyenletenség alkalmazásával a hiba valószínűségére. Most is ezt fogjuk csinálni: a célunk egy $D^2(X) \leq c \cdot F_k^2$ alakú becslés keresése.

3.3. Állítás. $\mathbb{E}(X^2) \leq k \cdot m \cdot F_{2k-1} = k \cdot F_1 \cdot F_{2k-1}$.

Bizonyítás. Az előző bizonyításhoz hasonló módon adódik, hogy:

$$X^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \mathbb{I}(A_{i,j}) \cdot [m(j^k - (j-1)^k)]^2.$$

Az $\mathbb{E}(X^2)$ második momentum meghatározásához végezzük először ugyanazokat a lépéseket, mint a (3.1) egyenletig tettük a korábbiakban:

$$\begin{aligned} \mathbb{E}(X^2) &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} \frac{1}{m} \cdot [m(j^k - (j-1)^k)]^2 = \\ &= m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} [(j^k - (j-1)^k)]^2. \end{aligned}$$

Becsüljük felül a szummában lévő tagokat még a négyzetre emelésük előtt:

$$\begin{aligned} j^k - (j-1)^k &= (j - (j-1)) \cdot (j^{k-1} + j^{k-2}(j-1) + \dots \\ &\quad \dots + j(j-1)^{k-2} + (j-1)^{k-1}) \leq k \cdot j^{k-1}. \end{aligned}$$

Bontsuk fel két tényezőre a négyzeteket, és becsüljük csak az egyiket felül az előbbi egyen-

I tlenséggel, majd pedig ismét összegezzünk teleszkopikusan:

$$\begin{aligned}
\mathbb{E}(X^2) &= m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} [(j^k - (j-1)^k)]^2 \\
&= m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} (j^k - (j-1)^k) \cdot (j^k - (j-1)^k) \leq \\
&\leq m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} k \cdot j^{k-1} \cdot (j^k - (j-1)^k) = \\
&= k \cdot m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} (j^{2k-1} - j^{k-1} \cdot (j-1)^k) \leq \\
&\leq k \cdot m \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{m_i} (j^{2k-1} - (j-1)^{2k-1}) = \\
&= k \cdot m \sum_{i=1}^n m_i^{2k-1} = k \cdot m \cdot F_{2k-1} = k \cdot F_1 \cdot F_{2k-1}. \quad \square
\end{aligned}$$

Végezzünk további becsléseket az el z leg kapott eredményre vonatkozóan.

3.4. Állítás. $F_1 \cdot F_{2k-1} \leq n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^2$.

Bizonyítás. Jelöljük M -mel az m_i értékek közül a legnagyobbat:

$$M = \max_{1 \leq i \leq n} m_i.$$

Ekkor triviálisan teljesül, hogy $M^\alpha \leq F_\alpha$, mivel a jobb oldal csupa nemnegatív tagból áll, és tartalmazza M^α -t. Ezt felhasználva becsljük a bizonyítandó egyenl tlenség bal oldalát:

$$\begin{aligned}
F_1 \cdot F_{2k-1} &= F_1 \cdot \left(\sum_{i=1}^n m_i^{2k-1} \right) = \\
&= F_1 \cdot \left(\sum_{i=1}^n \underbrace{m_i^{k-1}}_{\leq M^{k-1}} \cdot m_i^k \right) = \\
&= F_1 \cdot M^{k-1} \underbrace{\sum_{i=1}^n m_i^k}_{F_k} \leq
\end{aligned}$$

használjuk fel, hogy $M^k \leq F_k$, és hogy $f(x) = x^{\frac{k-1}{k}}$ monoton növ a pozitív félegyenesen – ezen a ponton feltesszük még, hogy $k \geq 1$ –, ezért $M^{k-1} \leq F_k^{1-\frac{1}{k}}$:

$$\leq F_1 \cdot F_k^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k = F_1 \cdot F_k^{2-\frac{1}{k}}.$$

Becsüljük felül F_1 -et a hatványközepek közötti egyenltlenség segítségével ($1 \leq k$):

$$\frac{F_1}{n} = \frac{\sum_{i=1}^n m_i}{n} \leq \left(\frac{\sum_{i=1}^n m_i^k}{n} \right)^{\frac{1}{k}} = \left(\frac{F_k}{n} \right)^{\frac{1}{k}},$$

ahonnan

$$F_1 \leq n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^{\frac{1}{k}}.$$

Ezt visszahelyettesítve az előző számításba, adódik, hogy:

$$F_1 \cdot F_{2k-1} \leq n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^{\frac{1}{k}} \cdot F_k^{2-\frac{1}{k}} = n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^2,$$

és éppen ezt kellett bizonyítani. \square

Az előző, technikaibb jellegű számításokat követően folytassuk az algoritmus tárgyalását a szakasz elején eltervezett módon: futassuk az eddigi algoritmust s -szer függetlenül, párhuzamosan, és jelöljük \bar{X} -szel a meghatározott X becslések átlagát. Ennek várható értéke természetesen – a várható érték linearitása alapján – ugyanannyi, mint egyetlen becslésnek, azaz $\mathbb{E}(\bar{X}) = F_k$. Vizsgáljuk most egyetlen becslés szórását:

$$D^2(X) \leq \mathbb{E}(X^2) \stackrel{(3.3)}{\leq} k \cdot F_1 \cdot F_{2k-1} \stackrel{(3.4)}{\leq} k \cdot n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^2. \quad (3.2)$$

Alkalmazzuk az átlag relatív hibájára vonatkozó a Csebisev-egyenltlenséget (a 2.2 állítást a (2.2) egyenltlenséghez hasonló módon):

$$\begin{aligned} \mathbb{P}(\text{kritikus relatív hiba}) &= \mathbb{P}(|\bar{X} - \mathbb{E}(X)| \geq \varepsilon \cdot \mathbb{E}(X)) = \\ &= \mathbb{P}(|\bar{X} - F_k| \geq \varepsilon \cdot F_k) \stackrel{(2.2)}{\leq} \\ &\stackrel{(2.2)}{\leq} \frac{D^2(X)}{s \cdot \varepsilon^2 \cdot F_k^2} \stackrel{(3.2)}{\leq} \\ &\stackrel{(3.2)}{\leq} \frac{k \cdot n^{1-\frac{1}{k}} \cdot F_k^2}{s \cdot \varepsilon^2 \cdot F_k^2} = \\ &= \frac{k \cdot n^{1-\frac{1}{k}}}{s \cdot \varepsilon^2} \leq \delta. \end{aligned}$$

Tehát nagyságrendileg $s = O\left(\varepsilon^{-2} \cdot \delta^{-1} \cdot k \cdot n^{1-\frac{1}{k}}\right)$ párhuzamos futtatás szükséges a kívánt (ε, δ) -közelítés eléréséhez.

Alkalmazzuk az előző fejezetben tárgyalt „mediántrükköt”. Futassuk az előző, s darab futtatásból álló algoritmust t -szer egymástól függetlenül, párhuzamosan (tehát összesen $t \times s$ egységgel), és jelölje az így kapott közelítést \tilde{X} .

3.5. Tétel. *Megfelel s és t választásával az algoritmus által meghatározott \tilde{X} közelítésünkre teljesül, hogy:*

$$\mathbb{P}\left(\left|\tilde{X} - F_k\right| \geq \varepsilon \cdot F_k\right) \leq \delta.$$

Bizonyítás. A bizonyítás azonos a 2.6 tétel bizonyításával. □

Az s és t paraméterek megválasztásához is hasonlóan kell eljárunk: a belső, átlagot használó algoritmust (ε, δ^+) -közelítésként állítjuk be. Így adódik, hogy:

$$s = \frac{1}{\varepsilon^2} \cdot \frac{1}{\delta^+} \cdot k \cdot n^{1-\frac{1}{k}}$$

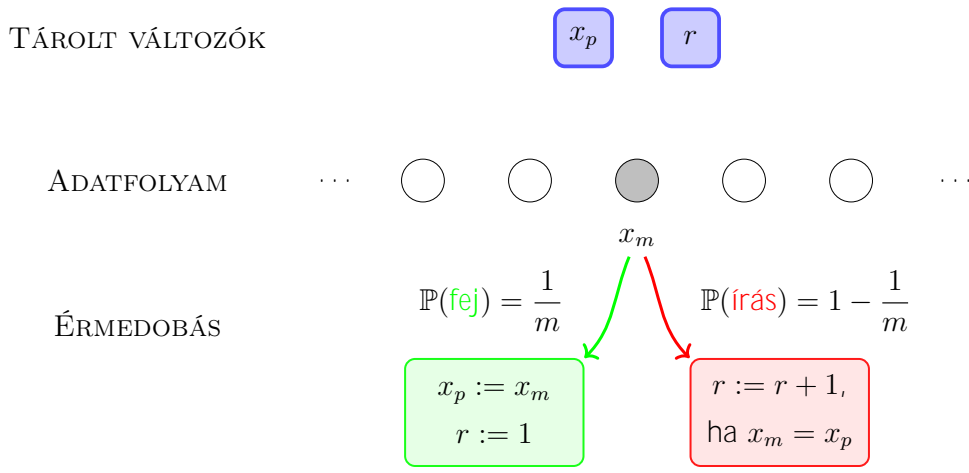
$$t = \frac{2}{\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2} \log \frac{1}{\delta}$$

Megjegyzés. Az összes egység $s \cdot t$ számának minimalizálásához a δ^+ értéket kell jól beállítanunk, a $\frac{2}{\left(\frac{1}{2} - \delta^+\right)^2} \cdot \delta^+$ kifejezést minimalizálva. Elemi eszközökkel a nevezőt a következő módon becsülhetjük: $\frac{1}{2} \cdot \left[(2\delta^+) \cdot \left(\frac{1}{2} - \delta^+\right) \cdot \left(\frac{1}{2} - \delta^+\right) \right] \leq \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{1}{3}\right)^3$, és a maximum ekkor $2\delta^+ = \frac{1}{2} - \delta^+$ teljesülése esetén, azaz a $\delta^+ = \frac{1}{6}$ pontban vétetik fel; ekkor a tört értéke 108. A korábban tárgyalt FLAJOLET–MARTIN-algoritmusnak is ez az optimális paraméterválasztása.

3.3. Implementáció

Még nem ejtettünk szót arról, hogy hogyan lehet ténylegesen megvalósítani a tárgyalt algoritmust egy valódi adatfolyam esetén, amikor nincs lehetőségünk „visszanézni” a korábbi elemekre, és véletlenszerűen választani közülük egyet. Egyúttal arra is megoldást adunk, hogy az adatfolyam hosszának elvezetés ismerete hogyan küszöbölhető ki. A bemutatott eljárás sampling-módszeren alapszik.

Ennek az alapgondolata az, hogy minden pillanatban nyilvántartjuk a szükséges változókat úgy, hogy azok tényleg olyanok legyenek, mintha csak most választottuk volna ki az x_p elemet egyenletes eloszlás szerint az eddigi adatfolyamból. Ezt úgy érjük, hogy valamennyiszer egy új elemet olvasunk, egy $\frac{1}{m}$ -valószínűséggel „érmedobással” döntünk arról, hogy ez az új elem legyen-e a kiválasztott, vagy maradjon a korábbi. A döntésünk alapján a 3.1 ábrán látható módon frissítjük az egyes eltárolt értékeket, ha szükséges. Az adatfolyam m hosszát az érmedobás kimenetelétől függetlenül folyamatosan nyilvántartjuk.

3.1. ábra. Az ALON–MATIAS–SZEGEDY-algoritmus implementációjának alap gondolata

Az érmedobás által azt érzük el, hogy ha eddig minden elem ugyanakkora valószínűséggel volt kiválasztva, akkor ez továbbra is teljesülni fog; az algoritmus m kódése az adatfolyam kezdetekor pedig nyilvánvaló: az első elem beolvasása után $x_p := x_1$ és $r := 1$, majd innen az elemek szerint haladhatunk tovább.

A végső algoritmusunk

$$s \cdot t = O\left(\frac{1}{\epsilon^2} \cdot \log \frac{1}{\delta} \cdot k \cdot n^{1-\frac{1}{k}}\right)$$

egységgel, egységenként – a kiszámítást nem tekintve, csak az x_p és r tárolásához szükséges – legfeljebb $O(\log n + \log m)$ tárral, ezekből adódik a szakasz elején célul kitűzött tárigény.

3.4. A bemutatott módszerek áttekintése

Vonjuk le az előbbi két fejezetben bemutatott módszerek tanulságait. Mindkét esetben definiáltunk egy valószínűségi változót, amelynek várható értéke jó volt nekünk (előbbi esetén csak közel volt hozzá, utóbbinál meg is egyezett a becsülni kívánt értékkel). Ennek a változónak a szórását felülre becsültük a várható érték konstansszorosával, hogy aztán az átlagként definiált közelítésünk relatív hibáját meg tudjuk becsülni, illetve ennek alapján az elérendő maximális hibaválószerűséghez szükséges futtatások számát meghatározni. Ezt követően vetettük be a „mediántrükköt”, amelynek köszönhetően a tárigényben megjelenő $\frac{1}{\delta}$ tényezőt mindkét esetben $\log \frac{1}{\delta}$ -ra tudtuk cserélni. A következő fejezetben egy merben eltérő megközelítést igénylő problémacsaládra térünk át.

4. fejezet

Gyakori elemek keresése

4.1. Problémafelvetés

A felhasználás céljától függően többféle módon értelmezhetjük a gyakori elemeket. Például egy szerver hálózati adatforgalmának vizsgálata során értelmes kérdés lehet egy adott időablakon belül a sok kapcsolatot létesíteni akaró kliensek azonosítása egy lehetséges DoS-támadás kivédése érdekében. Mi most az egész adatfolyamra nézve gyakran előforduló elemeket szeretnénk megtalálni, azonban bármikor lekérdezhető módon.

4.1. Definíció. Legyen $s \in (0,1)$ egy rögzített szám, amit küszöbnek nevezünk. Egy adatfolyamban lévő e elemet nevezzük *gyakori elemnek*, ha az eddig beolvasott rekordok legalább s -ed részével azonos; azaz ha az eddigi előfordulásainak c_e számára teljesül, hogy $c_e \geq sN$.

A következőkben két közelítő algoritmust mutatunk be, amelyeknél a fent definiált s küszöbön kívül a bemenet részét képezi egy $\varepsilon \in (0, s)$ szám is – tipikusan $\varepsilon \ll s$ –, amelyet *hibaparaméternek* nevezünk. A kimenet egy (e, \tilde{c}) -párokból álló halmaz, amelyek egy adatfolyamban előforduló e elemet, és annak az eddigi előfordulásainak becsült \tilde{c} számát jelölik. Ezekkel szemben a következő elvárásokat támasztjuk:

1. A kimenet részét képezi minden gyakori elem, azaz nincsenek *hamis negatív* eredmények.
2. Nem része a kimenetnek olyan e elem, melyre

$$c_e < (s - \varepsilon)N,$$

azaz a tévesen visszaadott elemek esetében sem tévedünk az ε hibaparaméter szerint megengedettnél többet.

3. Adott e elem becslt és valódi el fordulásainak számára teljesül, hogy

$$0 \leq c_e - \tilde{c} \leq \varepsilon N,$$

azaz a becslt értékek nem többek, és legfeljebb εN -nel kevesebbek a valódi értéknél.

4.2. A Lossy Counting algoritmus

Az els ként bemutatott algoritmus Gurmeet Singh Manku és Rajeev Motwani nevéhez f z dik [4].

A f adatszerkeszetünk egy \mathcal{D} jel halmaz, amely (e, \tilde{c}, Δ) alakú elemekb l áll: e és \tilde{c} azonos jelentéssel bír, mint korábban, míg Δ -val a \tilde{c} -re vonatkozó közelítésünkben fellép maximális hibát fogjuk felülr l becsülni. Inicializáljuk \mathcal{D} -t üres halmazként.

Osszuk az érkező adatfolyamot $w = \left\lceil \frac{1}{\varepsilon} \right\rceil$ szélesség blokkokra, és számozzuk is be ket 1-t l kezd d en az aktuális $b_{\text{current}} = \left\lceil \frac{N}{w} \right\rceil$ -ig. Amikor egy e elemet olvasunk az adatfolyamból, ellen rizzük, hogy szerepel-e már \mathcal{D} -ben: ha nem szerepel, vegyük fel egy új $(e, 1, b_{\text{current}} - 1)$ rekordként; ha szerepel, akkor növeljük meg a hozzá tartozó \tilde{c} értéket eggyel.

Minden blokk végén, azaz amikor $w|N$, végzünk egy sz rést \mathcal{D} elemein: egy (e, \tilde{c}, Δ) elemet pontosan akkor törölünk, ha

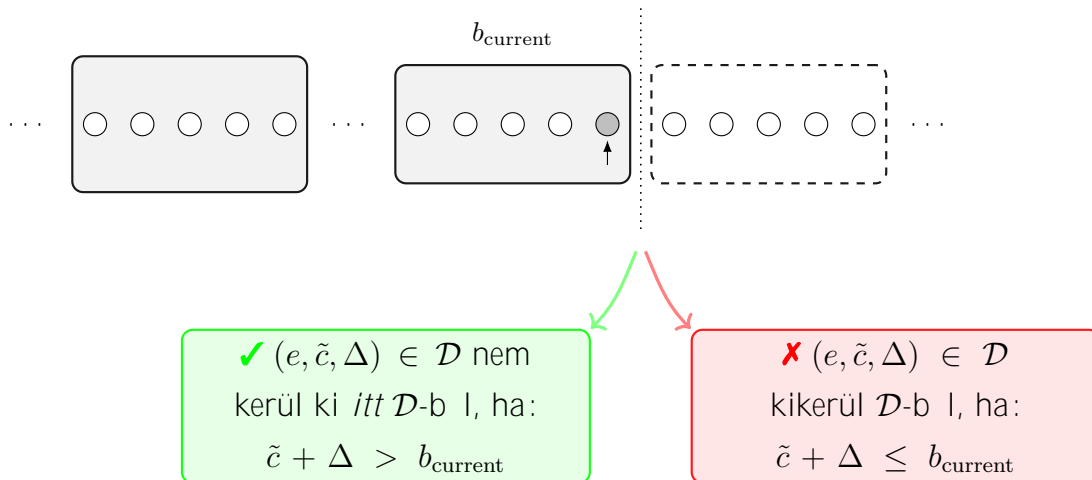
$$\tilde{c} + \Delta \leq b_{\text{current}}. \quad (4.1)$$

Erre az egyenl tlenségre a továbbiakban *törlési feltételként* fogunk hivatkozni.

Bármikor, amikor le szeretnénk kérdezni a közelít megoldásunkat, a következ halmazt adjuk vissza:

$$\{(e, \tilde{c}) : (e, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D} \text{ és } \tilde{c} \geq (s - \varepsilon)N\}.$$

Intuáció szintjén azért törölhetünk bizonyos elemeket, mert például ha egy elemet ugyanannak a blokknak a végén törölünk, mint amelyikben bekerült, akkor az csak úgy lehetséges a törlési feltétel alapján, ha az pontosan egyszer szerepelt ebben a blokkban:

4.1. ábra. Az algoritmus minden blokk határán végez egy szűrés \mathcal{D} elemein

egyetlen ilyen elemet pedig egy $w = \left\lceil \frac{1}{\varepsilon} \right\rceil$ széles blokkból gond nélkül megválhatunk úgy, hogy az ε paraméter által meghatározott relatív hibahatáron belül maradjunk.

Világos, hogy egy $(e, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D}$ rekordban \tilde{c} megegyezik a bekerülése óta történt elemfordulások számával. Korábban azt mondtuk, hogy a Δ értékekkel a közelítésünkben fellép maximális hibát szeretnénk felülbecsülni. Miért becsülhetjük felül a hibánkat az újonnan bekerülő elemek esetében $(b_{\text{current}} - 1)$ -gyel?

Hasonlóan az elem törléséhez, egy éppen törlésre kerülő rekord eleme legfeljebb annyiszor fordulhatott el az adatfolyamban a bekerülése óta, mint amennyi blokk óta az \mathcal{D} -ben volt. Emiatt egy éppen bekerülő elem a korábbi $b_{\text{current}} - 1$ blokkban legfeljebb ugyanennyiszor szerepelhetett úgy, hogy legkésőbb a $(b_{\text{current}} - 1)$ -edik blokk végén kikerüljön. Tehát teljesül az, amit az adatszerkezetünktől vártunk a Δ értékek vonatkozásában:

4.2. Állítás. Az algoritmus futása során minden $(e, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D}$ rekordra és az e elem valódi elemfordulásainak c_e számára igaz, hogy:

$$0 \leq c_e - \tilde{c} \leq \Delta.$$

A továbbiakban megmutatjuk, hogy a kimenet megfelel az elvárásainknak, azaz teljesíti a korábban támasztott három feltételünket.

4.3. Állítás. Egy (e, \tilde{c}, Δ) elem törlésekor $c_e \leq b_{\text{current}}$.

Bizonyítás. A blokkok számára vonatkozó teljes indukcióval igazoljuk az állítást. Korábban meggondoltuk, hogy a $b_{\text{current}} = 1$ esetben a (4.1) törlési feltétel alapján, ha törlünk

egy (e, \tilde{c}, Δ) rekordot, akkor $c_e = \tilde{c} = 1$, tehát ekkor teljesül az állítás. A továbbiakban tegyük fel, hogy $b_{\text{current}} > 1$, és hogy az ennél kisebb azonosítójú blokkokra már igazoltuk az állítást, és vizsgáljunk egy törlésre kerülő (e, \tilde{c}, Δ) rekordot. Mivel a bekerülése óta a Δ értéket nem változtattuk, ezért a $(\Delta + 1)$ -edik blokkban került be \mathcal{D} -be. Az indukciós feltevés alapján tudjuk, hogy az azt megelőző Δ blokkban, ha szerepelt egyáltalán, akkor is legfeljebb Δ alkalommal. Mivel a \mathcal{D} -be való bekerülése óta pontos a közelítésünk, ezért a következőt írhatjuk:

$$c_e \leq \tilde{c} + \Delta \leq b_{\text{current}},$$

ahol az utolsó egyenlőség a törlési feltétel alapján teljesül, így igazoltuk az állítást. \square

4.4. Következmény. *Ha egy e elem nem szerepel \mathcal{D} -ben, akkor $c_e \leq \varepsilon N$.*

Bizonyítás. Vegyük észre, hogy elegendő megmutatnunk, hogy egy éppen törlésre kerülő elem esetén igaz a fenti egyenlőség. Felhasználva az előző állítást, valamint hogy törléskor $w|N$, a következőket írhatjuk:

$$c_e \stackrel{(4.3)}{\leq} b_{\text{current}} = \left\lceil \frac{N}{w} \right\rceil = \frac{N}{w} = \frac{N}{\left\lfloor \frac{1}{\varepsilon} \right\rfloor} \leq \varepsilon N, \quad (4.2)$$

ezzel igazoltuk az állítást. \square

4.5. Lemma. *Bármely $(e, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D}$ rekordra és az e elem valódi előfordulásainak c_e számára teljesül, hogy*

$$\tilde{c} \leq c_e \leq \tilde{c} + \varepsilon N,$$

ahol teljesül a kimenettel szemben támasztott harmadik elvárásunk is.

Bizonyítás. A bal oldali egyenlőség triviálisan teljesül, a továbbiakban csak a jobb oldalival foglalkozunk. Ha $\Delta = 0$, akkor a közelítésünk pontos, tehát $\tilde{c} = c_e$.

Ha $\Delta > 0$, akkor a rekord a $(\Delta + 1)$ -edik blokkban került be, de lehet, hogy már előtte is szerepelt az e elem az adatfolyamban, csak a hozzá tartozó rekord törölve lett: 4.3 alapján amikor ez megtörtént, $c_e \leq \Delta$ volt, hiszen ez csak az első Δ blokk valamelyikében történhetett meg. Ez alapján

$$c_e \leq \tilde{c} + \Delta.$$

Az utóbbi Δ tagot triviálisan felülre becsülhetjük $(b_{\text{current}} - 1)$ -gyel. Ha a 4.4 állítás bizonyításában a (4.2) egyenlőségben b_{current} becslésekor, nem használjuk ki, hogy

$w|N$, akkor azt kapjuk, hogy $b_{\text{current}} \leq \lceil \varepsilon N \rceil$, ahonnan a $b_{\text{current}} - 1 \leq \varepsilon N$ becslés adódik. Az el z egyenl tlenéseinket összef zve:

$$c_e \leq \tilde{c} + \Delta \leq \tilde{c} + (b_{\text{current}} - 1) \leq \tilde{c} + \varepsilon N. \quad \square$$

A fentiekben bizonyítottuk az algoritmus jóságát, azaz hogy minden korábban támasztott elvárásunknak megfelel. A következ tételben a tárigényre, a használt \mathcal{D} adatszerkezet méretére vonatkozóan teszünk megállapítást.

4.6. Tétel. *Az algoritmus futása során minden pillanatban teljesül, hogy*

$$|\mathcal{D}| \leq w(1 + \log \lceil \varepsilon N \rceil).$$

Bizonyítás. Minden $i = 1, \dots, b_{\text{current}}$ egészre jelölje d_i azon \mathcal{D} -beli (e, \tilde{c}, Δ) rekordok számát, amelyekre $\Delta = b_{\text{current}} - i$, azaz amelyek a $(b_{\text{current}} - i + 1)$ -edik blokkban kerültek be \mathcal{D} -be, azaz a végér l számolva az i -edikben.

Vegyük észre, hogy minden ilyen rekordbeli e elem legalább i -szer kellett, hogy szerepeljen az utolsó i blokkban, hiszen $i \geq 2$ esetén a bentmaradáshoz a

$$\tilde{c} + \Delta = \tilde{c} + (b_{\text{current}} - i) > b_{\text{current}} - 1$$

feltételnek kellett teljesülnie – a (4.1) törlési feltétel alapján –, ahonnan $\tilde{c} \geq i$ adódik. Az $i = 1$ eset triviális, hiszen ahhoz, hogy egy elem az utolsó blokkban bekerüljön \mathcal{D} -be, szerepelnie is kellett legalább egyszer.

Vizsgáljuk az utolsó j blokkban ($j = 1, \dots, b_{\text{current}}$) érkezett legfeljebb $j \cdot w$ darab elemet. Ezek számát a fentiek alapján alulról becsülhetjük az el z legbevezetett d_i értékek segítségével, így a következ egyenl tenség adódik:

$$\sum_{i=1}^j i \cdot d_i \leq j \cdot w. \quad (4.3)$$

A következ kben ennek az egyenl tlenésnek a felhasználásával igazoljuk, hogy bármely $j = 1, \dots, b_{\text{current}}$ esetén a következ is teljesül:

$$\sum_{i=1}^j d_i \leq \sum_{i=1}^j \frac{w}{i} \quad (4.4)$$

Ha ezt beláttuk, akkor a $j = b_{\text{current}}$ választással azonnal adódik a bizonyítandó állítás, hiszen:

$$\begin{aligned} |\mathcal{D}| &= \sum_{i=1}^{b_{\text{current}}} d_i \stackrel{(4.4)}{\leq} \sum_{i=1}^{b_{\text{current}}} \frac{w}{i} \leq \\ &\leq w \cdot \left(1 + \int_1^{b_{\text{current}}} \frac{1}{x} dx \right) = \\ &= w (1 + \log b_{\text{current}}) \leq \\ &\leq w (1 + \log \lceil \varepsilon N \rceil). \end{aligned}$$

A (4.4) egyenltlenséget j szerinti teljes indukcióval igazoljuk. A $j = 1$ esetben triviálisan igaz az állítás. Tegyük fel, hogy $j = 1$ -t l valamely $j = (p - 1)$ -ig már igazoltuk az állítást, megmutatjuk, hogy ebb l következik, hogy $j = p$ -re is igaz. Írjuk fel a (4.3) egyenltlenséget $j = p$ -re, a (4.4) egyenltlenséget pedig $j = 1, \dots, p - 1$ -re, és adjuk össze ezeket. Így a következ egyenltlenség adódik:

$$\underbrace{\sum_{i=1}^p i \cdot d_i}_{(4.3) \ j=p} + \underbrace{\sum_{j=1}^{p-1} \sum_{i=1}^j d_i}_{(4.4) \ j=1, \dots, p-1} \leq \underbrace{p \cdot w}_{(4.3) \ j=p} + \underbrace{\sum_{j=1}^{p-1} \sum_{i=1}^j \frac{w}{i}}_{(4.4) \ j=1, \dots, p-1}$$

Hozzuk mindkét oldalt egyszer bb alakra:

$$\sum_{i=1}^p i \cdot d_i + \sum_{i=1}^{p-1} (p - i) d_i \leq p \cdot w + \sum_{i=1}^{p-1} (p - i) \frac{w}{i}.$$

További átalakításokat követ en:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^p p \cdot d_i &\leq p \cdot w + \sum_{i=1}^{p-1} \left(\frac{p \cdot w}{i} - w \right) = \\ &= p \cdot w + \sum_{i=1}^{p-1} \frac{p \cdot w}{i} - (p - 1)w = \sum_{i=1}^{p-1} \frac{p \cdot w}{i} + w = \sum_{i=1}^p \frac{p \cdot w}{i}. \end{aligned}$$

Az egyenltlenség mindkét oldalát p -vel osztva adódik a bizonyítandó állítás $j = p$ -re, amib l, mint azt fentebb láttuk, következik a tétel állítása. \square

5. fejezet

Gyakori termékhalmozok keresése

5.1. Problémafelvetés

A következőkben az előző fejezetben bemutatott algoritmus módosításának lehetséges gyakorlati felhasználását mutatjuk be. Legyenek a vizsgált adatfolyam rekordjai egy előre adott \mathcal{I} halmaz részhalmazai.

Jelölje tetszőleges $I \subset \mathcal{I}$ halmaz esetén $\text{support}(I)$ azt a számosságot, hogy az adatfolyamban hány elem tartalmazza I -t részhalmazként. A feladatunk olyan halmazok keresése, amelyek az összes eddigi N darab halmaz közül legalább sN -ben szerepelnek részhalmazként, tehát az előző jelölés használatával $\text{support}(I) \geq sN$. A szokásos elnevezést követve az s értéket minimális supportnak nevezzük, de egy $(0,1)$ intervallumbeli értéként tekintünk rá.

A rekordokra, mint halmazokra kosaraként is hivatkozhatunk, míg az elemeire termékeként. Ez az elnevezés a probléma egyik lehetséges gyakorlati megközelítéséből ered. Eszerint a kosarak megfeleltethetők egy áruház látogatói által megvásárolt termékeknek, és az áruház szeretné feltárni a vásárlási adatokból, hogy mik azok a termékek, amelyeket gyakran vásárolnak együtt. Ez az információ már önmagában is értékes lehet az áruháznak az árazási stratégiája szempontjából, azonban a következőkben bemutatott asszociációs szabályok segítségével még kifinomultabb módszerekre nyílik lehetősége.

5.1. Definíció. Egy $I \Rightarrow J$ kifejezést asszociációs szabálynak nevezünk, ahol $I, J \subset \mathcal{I}$ két diszjunkt termékhalmoz. Az asszociációs szabály *confidence* értéke:

$$\text{confidence}(I \Rightarrow J) = \frac{\text{support}(I \cup J)}{\text{support}(I)}$$

EI bbi érték annak a tapasztalati feltételes „valószínűségnek” felel meg, hogy egy adott I -t részhalmazként tartalmazó kosár tartalmazza J -t is. Ezzel a fogalommal az is egy érdekes feladat, hogy megkeressük egy adott küszöbérték feletti confidence értékkel rendelkező asszociációs szabályokat. Gyakran elegendő csak az $I \Rightarrow \{i\}$ alakúakat azonosítani, ahol $I \subset \mathcal{I}$ és $i \in \mathcal{I}$. Ezáltal lehetőségek nyílnak az áruháznak olyan jellegű leírásokra, amikor I elemei közül többnek csökkenti az árát, míg i -nek megemeli, ezáltal – legalábbis ebből a szempontból – növelve a bevételeit (vagy éppen csak csökkentve a bevételkiesését).

A továbbiakban csak az eredeti kérdésfelvetéssel, a gyakori termékhalmazok közelítő értelemben vett keresésével foglalkozunk.

5.2. Algoritmikus nehézségek és egy lehetséges megközelítés

A gyakori termékhalmazok keresése kapcsán az egyik legnagyobb nehézséget a tárgyigény jelenteti, hiszen \mathcal{I} összes részhalmazának előfordulásainak a számát nyilvántartani meglehetősen költséges volna. Véges adathalmazok esetén az apriori algoritmus számított úttörőnek, ennek az alap gondolata az, hogy a már megtalált $(k - 1)$ -elemű gyakori termékhalmazok alapján keresi meg a lehetséges k -eleműeket – azonban minden ilyen iterációhoz szükséges végigolvasnia az algoritmusnak az összes rekordot. Azóta sikerült már olyan algoritmusokat is találni, amelyek hatékonyabbak ebből a szempontból, például pontosan kétszer végigolvasással érik el ugyanezt az eredményt, ilyen például a TOIVONEN-algoritmus.

Mi azonban, mint a korábbiakban is, olyan algoritmust szeretnénk, aminek nem szükséges több végigolvasás, és bármikor le tudjuk kérdezni a jelenlegi eredményt: ehhez ismételen feladjuk az egzakt eredmény iránti elvárásainkat. Módosítsuk az előző fejezetben tárgyalt algoritmust, és igazítsuk ehhez a modellünket. Az input részét képezi ugyanúgy az s minimális support és az ε hibaparaméter.

A rendelkezésre álló memóriát fogjuk fel egy bukerként, amibe megpróbálunk a lehető legtöbb – előző fejezet szerinti – blokkot betölteni. A blokkonkénti s részek helyett végezzünk most csak akkor s részt, amikor betelik a buker: jelölje ekkor a bukerben lévő blokkok számát β . Ez az érték változhat az algoritmus futása során, vagy a termékhalmazok méretéből adódóan, vagy pedig az algoritmus többi részének memóriaigénye miatt. Amikor betelt a buker, készítsük elő a memóriában lévő halmazok alapján a *potenciálisan gyakori* termékhalmazokat, és az előzőekhez hasonlóan töröljük azokat, amelyeket a

hibaparaméterb l adódóan elhagyhatunk:

- Minden $(I, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D}$ rekordban növeljük a \tilde{c} közelítést az I halmaz a bu erben való el fordulásainak számával. Ha ezután $\tilde{c} + \Delta \leq b_{\text{current}}$, akkor töröljük a rekordot \mathcal{D} -b l.
- Ha egy I halmaz el fordulásainak a száma a bu erben \tilde{c} , még nincs neki megfelel rekord \mathcal{D} -ben, és $\tilde{c} \geq \beta$ teljesül, akkor vegyük fel egy $(I, \tilde{c}, b_{\text{current}} - \beta)$ rekordként \mathcal{D} -be.

Az eredeti algoritmushoz hasonlóan itt is minden gyakori halmaz bekerül \mathcal{D} -be, és minden $(I, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D}$ rekordra teljesül, hogy

$$\tilde{c} \leq \text{support}(I) \leq \tilde{c} + \Delta.$$

Bármikor, amikor le szeretnénk kérdezni a közelít megoldásunkat, a következ halmazt adjuk vissza:

$$\{(I, \tilde{c}) : (e, \tilde{c}, \Delta) \in \mathcal{D} \text{ és } \tilde{c} \geq (s - \varepsilon)N\}.$$

A bu erben lév halmazok generálása továbbra is egy nehéz, sok technikai jelleg optimalizálást is igényl probléma, ezt teljes mélységében nem tárgyaljuk. Az eredeti cikk ehhez el ször növekv sorrendbe rendezi az egyes termékhalmozokat, és folytonosan elhelyezi ket a memóriában. Ehhez feltesszük, hogy \mathcal{I} egy adott, természetes számokból álló halmaz.

A \mathcal{D} halmazt egy trie (vagy másnéven prefix fa) adatszerkezetként valósítjuk meg, amelyben az egyes csúcsok a lehetséges részhalmozoknak felelnek meg. A mélyebb szinteken lév halmazok a nagyobb számosságoknak felelnek meg, és minden gyermek az sének (élnek megfelel elemmel való) b vítése. Tehát például a gyökérben az üres halmaz szerepel, míg annak gyermekei az egyelem halmazok, azoknak pedig a megfelel en b vített kételem halmazok, és így tovább.

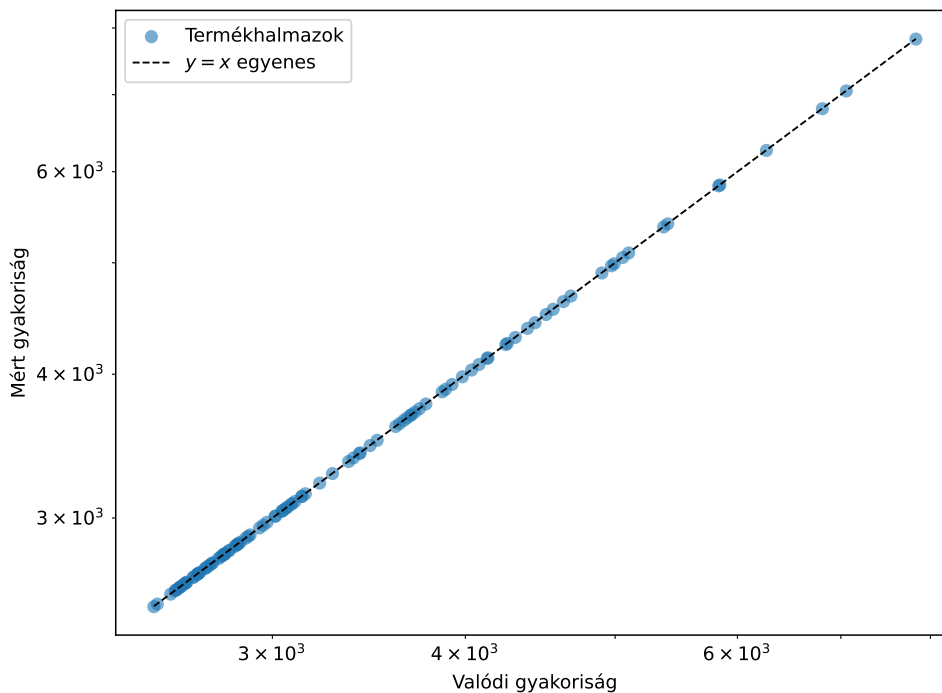
Ezt követ en pontereket állítunk a memóriában folytonosan elhelyezett termékhalmozok elejére, és ezeket megfelel en léptetgetve számoljuk meg lexikografikus sorrendben az egyes halmazok gyakoriságát a bu erben. Ebben ugyanaz az elv szab határt a generált halmazok számának, mint ami az apriori algoritmus egyik alapgondolata is: ha egy halmaz gyakori, akkori annak minden részhalmozza is az; és ebb l adódóan, ha egy halmaz nem gyakori, akkor semmilyen olyan halmaz sem az, amelyik tartalmazza t részhalmozaként.

Az el bbiekben vázolt algoritmus segítségével tehát mindössze egyetlen végigolvasással közelít megoldást kaphatunk a gyakori termékhalmozokra.

5.3. Implementáció

A fenti algoritmust kisebb módosításokkal valósítottam meg. Az implementációnak nem volt célja, hogy sebességét tekintve versenytársa legyen a már létező (többszöri végigolvasást igénylő), kiforrott szoftvereknek; illetve nem volt szempont az sem, hogy a memóriaigényt az eredeti cikk szerinti módokon a végletekig redukáljam, így a Python nyelv használata mellett döntöttem.

Az algoritmus futását $s = 0,025$ és $\varepsilon = s/10$ paraméterek mellett egy 100 000 termékhalmból álló, szintetikusán generált adathalmazon teszteltem. A megtalált, valódi gyakori termékhalmbok valódi és mért gyakorisága az 5.1. ábrán látható.

5.1. ábra. Logaritmikus skálán a gyakori termékhalmbok valódi és mért gyakorisága

Szembevetve n -nel, hogy a két érték gyakorlatilag megegyezik, ami jól reprodukálja az eredeti cikk szerinti tapasztalatokat. Ennek az az oka, hogy a gyakori termékhalmbok tipikusan már az első buherben is kellően gyakoriak ahhoz, hogy bekerüljenek a \mathcal{D} adatszerkezetbe; és miután bekerültek, elég valószínűtlen, hogy töröljendők onnan.

6. fejezet

Összegzés

Dolgozatomban a nagy adathalmazok kezelésével járó különböző nehézségeken keresztül jártam körül néhány adatfolyamokkal kapcsolatos becslési problémát, illetve közelítő eljárást. A feltett kérdések könnyen értelmezhetőek voltak, de a válasz hatékony becsléséhez összetettebb eszközön keresztül jutottunk el.

A dolgozat zárásaként a gyakori termékhalmozok keresésére vonatkozó, egyszeri végigolvasást igénylő algoritmus gyakorlati alkalmazhatóságát mutattam be azt illusztrálva, hogy egy tesztadathalmazon mennyire szolgáltat ténylegesen jó eredményt.

Irodalomjegyzék

- [1] Noga Alon, Yossi Matias, and Mario Szegedy. The space complexity of approximating the frequency moments. In *Proceedings of the twenty-eighth annual ACM symposium on Theory of computing*, 1996.
- [2] Philippe Flajolet and G Nigel Martin. Probabilistic counting algorithms for data base applications. *Journal of computer and system sciences*, 31(2):182–209, 1985.
- [3] Jure Leskovec, Anand Rajaraman, and Jeffrey David Ullman. *Mining of massive data sets*. Cambridge University Press, 2020.
- [4] Gurmeet Singh Manku and Rajeev Motwani. Approximate frequency counts over data streams. 2002.
- [5] Rajeev Motwani and Prabhakar Raghavan. *Randomized algorithms*. Cambridge University Press, 1995.
- [6] Nicola Prezza. Algorithms for massive data – lecture notes. 2023.

NYILATKOZAT

Név: Apagyi Dávid

ELTE Természettudományi Kar, szak: Matematika BSc

PGRVWP 'azonosító: XMV30S

Szakdolgozat címe:

Gépi tanulási feladatok nagy adathalmazokon

A **szakdolgozat** szerzőjeként fegyelmi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a dolgozatom önálló szellemi alkotásom, abban a hivatkozások és idézések standard szabályait következetesen alkalmaztam, mások által írt részeket a megfelelő idézés nélkül nem használtam fel.

Budapest, 2023. június 07.

Apagyi Dávid
a hallgató aláírása